

TIJORAT BANKLARIDA ICHKI AUDIT XIZMATI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH.

*“Mikrokreditbank” ATB Amaliyot boshqarmasi
Personal bilan ishlash bòlimi bosh mutaxassisi
Normurodova Dilnoza Erdon qizi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklarida ichki audit faoliyatini tashkil etish, uning nazorati, kamchiliklari va yutuqlari hamda uni takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari Bank, auditorlik, auditorlik ko'rib chiqilgan shuningdek, mavzu yuzasidan xulosa va faoliyati, tijorat banklari, ichki takliflar ishlab chiqilgan. audit, auditning xalqaro standarti.

Kalit so'zlar: Bank, audit, auditorlik faoliyati, tijorat banklari, ichki audit, xalqaro audit standarti.

O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarini transformatsiyalash sharoitida, ular faoliyatini xalqaro miqyosida rivojlantirish choralari amalga oshirish, shuningdek, kreditorlar va investorlarning bank faoliyati to'g'risida aniq ma'lumotlarga ega bo'lishlarini ta'minlashda muhim masalalardan biri ularning faoliyatini xolis nazorat qilish hisoblanadi. Tijorat banklarining ichki nazorat tizimi va buxgalteriya hisobi tizimiga baho berishda ichki audit tekshiruvlari muhim ahamiyatga egadir. Umuman olganda, ushbu masalalarni ko'rib chiqishda bank ichki auditining iqtisodiy mohiyatiga to'xtalish lozim.

- Ichki audit — bankning ichki nazorat tizimi, shu jumladan tavakkalchiliklarni boshqarish va korporativ boshqaruv tizimi va jarayonlarining sifati, ularning monandligi va samaradorligiga oid mustaqil bahoni taqdim etish bilan bog'liq faoliyat;

- ichki audit xizmati — bankda ichki auditni doimiy tarzda amalga oshiruvchi mustaqil tarkibiy bo'linma;

- ichki audit standartlari — Bank nazorati bo'yicha Bazel qo'mitasining Banklarda ichki auditga oid tamoyillari, Ichki auditorlar institutining Ichki auditning xalqaro kasbga oid standartlari, Xalqaro buxgalterlar federatsiyasining Auditning xalqaro standartlari.

Ichki auditning asosiy maqsadlari va vazifalari quyidagilar hisoblanadi:

- ichki audit tekshiruvi natijalari asosida bankning real holati va ichki nazorat samaradorligining aniq holati to'g'risidagi ishonchli va mustaqil axborot bilan bank kengashini ta'minlash;

- tavakkalchilikni boshqarish jarayonini qo'llanilishini va avakkalchilikni baholash metodologiyasining samaradorligini kuzatish;

- moliyaviy axborot tizimini, shuningdek elektron axborot izimi va elektron bank xizmatini kuzatish;
- buxgalterlik hisoboti va moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini kuzatish;

Bank kengashi talablariga binoan maxsus tekshirishlarni 'tkazish yoki o'tkazishga amaliy yordam berish va Audit izmati tekshiruvlari jarayonida aniqlangan qonunbuzarlik holatlari to'g'risida bank kengashiga axborot berish.

Ichki audit bankning moliyaviy operatsiyalari, risklari va moliyaviy-hisob-kitoblari bilan bog'liq jarayonlarni tekshirish uchun muhimdir. Ichki audit bankning faoliyatini samaradorligini oshirishga yordam beradi va moliyaviy hisob-kitoblarni to'liq va aniqroq hisoblash imkoniyatini ta'minlaydi. Ichki audit bankning moliyaviy risklarini identifikatsiya qilish, ularni baholash va ularni boshqarishda ham ahamiyatlidir. Shuningdek, ichki audit bankning moliyaviy operatsiyalarining to'g'ri va samarali amalga oshirilishini ta'minlaydi. Bu jarayonni amalga oshirish uchun ichki auditorlar bankning moliyaviy hisob-kitoblari, operatsiyalari va risklarini tahlil qilish, tekshirish va baholash uchun ko'nikmalar va metodologiyalardan foydalanadi. Ichki audit bankning moliyaviy faoliyatini samaradorligini oshirishga yordam beradi va bankning moliyaviy risklari bilan ishlash usullarini takomillashtirishga qaratilgan tavsiyalarni ko'rib chiqish imkoniyatini beradi. Ayni paytda, bank ichki auditini olib borish, uning faoliyatida mummolarni bartaraf etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Iqtisodiyotni yuqori sur'atlarda rivojlanishi bank tizimi, shuningdek undagi ichki audit tuzilmalari faoliyatiga yangi talablar belgilamoqda. Birinchidan, ichki nazorat tizimini axborotning ishonchliligi, qonun hujjatlariga muvofiqligi, aktivlarning saqlanishi, alohida operatsion va tarkibiy bo'linmalar faoliyatining samaradorligi va samaradorligi nuqtai nazaridan baholash uchun mo'ljallangan. Ikkinchidan, u risklarni boshqarish tizimlarining samaradorligini tahlil qilishi va baholashi va xavflarni kamaytirish usulini taklif qilishi kerak. Uchinchidan, tijorat banklarining boshqaruv tizimining korporativ boshqaruv tamoyillari, maqsadlari va vazifalari muvofiqligini baholash vazifasi yuzaga kelmoqda.

Umuman olganda Barcha korxonalar uchun sifatli va doimiy nazorat zarur. Nazoratning yolga qo'yilgan tizimi ish faoliyati davomida yuzaga keladigan xatolarga to'sqinlik qilishi va shundan kelib chiqib noto'g'ri, foydasiz yechimlarni qabul qilish va zararlarni kelib chiqishining oldini olishi mumkin. Ko'pchilik mutaxassislarning fikricha, ichki nazorat tizimi korxonada ichki audit xizmati tomonidan amalga oshirilsagina, yaxshi va aksincha taftish komissiyasiga yuklatilganda yomon ishlaydi. Boshqa mutaxassislarni esa — ichki audit — bu ichki nazorat tizimining bir bo'g'ini, deb hisoblaydilar. Shu jumladan, ichki auditni tashkil qilishdagi muhim jihatlardan biri auditorlar hisoblansa, yana bir mahalliy olimimiz B.Xasanov ichki audit va auditorlar tushunchalarini umumlashtirgan holda quyidagi: “xalqaro amaliyotga muvofiq holda

ichki auditorlar xo‘jalik subyektlari (tizimi) xizmatchilari hisoblanadilar. Shu munosabat bilan ichki auditni ichki xo‘jalik auditi deb atash mumkin” degan fikrni ilgari surgan. O‘zbekiston Respublikasi tijorat banklarini transformatsiyalash sharoitida, ular faoliyatini xalqaro miqyosida rivojlantirish choralari amalga oshirish, shuningdek, kreditorlar va investorlarning bank faoliyati to‘g‘risida aniq ma’lumotlarga ega bo‘lishlarini ta’minlashda muhim masalalardan biri ularning faoliyatini xolisona nazorat qilish hisoblanadi. Tijorat banklarining ichki nazorat tizimi va buxgalteriya hisobi tizimiga baho berishda ichki audit tekshiruvlari muhim ahamiyatga egadir. Ichki nazorat — doimiy, kundalik faoliyat bo‘lib, o‘z navbatida, buxgalteriya hisobini to‘g‘ri olib borish, korxona resurslaridan boshqarma rejalariga mos ravishda foydalanish imkonini beradi. Moliyaviy hisobot auditining maqsadi va umumiy tamoyillari Xalqaro audit standartlari to‘plamining alohida hujjatlarida keltirilgan va Hisobot haqqoniyligini tasdiqlovchi tamoyillar standarti deb ataladi (International Framework for Assurance Engagements, ISQC). Mazkur hujjatda hisob haqqoniyligini tasdiqlovchi vazifalarning maqsadi va elementlari qayd etilgan. Asosiy tamoyillar audit o‘tkazishdagi me’yor va amallarni bajarilishini belgilamay umumiylik xarakteriga ega. Audit o‘tkazish me’yor va amallari 200 — AXS “Moliyaviy hisobot auditining maqsadi va uni tartibga soluvchi umumiy tamoyillar” nomli standart bilan boshqariladi. Ammo, shuni qayd etish kerakki audit moliyaviy hisobotni tasdiqlovchi vazifalarning ko‘rinishlaridan birigina bolishiga qaramay uning tasdig‘i salmoqlidir. Moliyaviy hisobot haqqoniyligini tasdiqlovchi boshqa vazifalar Moliyaviy hisobot haqqoniyligini tasdiqlovchi vazifalar (International Standards on Assurance Engagements, ISAE) va Umumiy nazorat bo‘yicha vazifalarning xalqaro standartlari (International Standards on Review Engagements, ISRE) bilan tartibga solinadi. Xalqaro talablarga ko‘ra ichki auditni tashkil etishda professional buxgalter- auditor tomonidan ma’lumot haqqoniyligini tasdiqlash vazifasi olinsa u quyidagilarga ishonch hosil qilishi kerak:

- axloqiy me’yorlarga rioya etish mumkinligi (asosan mustaqillik va professional kompetentlik);
- vazifa barcha zarur xarakteristikalariga egaligi;
- obyekt vazifasini tekshirish vazifasiga uyg‘unligi;
- vazifada foydalaniladigan mezonlarning foydalanuvchilar uchun mosligi;
- professional buxgalter tomonidan dalillarni yig‘ish imkoniyatlari;
- professional buxgalter tomonidan to‘liq xulosa yoki cheklangan xulosa berish yozma hisobotda aks ettirilishiga;
- mazkur vazifani qabul qilish uchun professional buxgalterda yetarli asos mavjudligi;
- mazkur standartlar asosida belgilangan qo‘shimcha talablarga amal qilinishiga.

Foydalangan adabiyotlar royxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o‘tish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” qarori 2020-yil 24-fevraldagi PQ-4611-son, <http://lex.uz/docs/3107040>
2. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati va Qonunchilik palatasiga murojaatnomasi. 2020-yil 25-yanvar/. –Toshkent: “O‘zbekiston”, 2020 – 30 b.
3. Rizayev Nurbek Qodirovich “Banklarda ichki auditni xalqaro audit standartlari asosida takomillashtirish” Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot jurnali 04/2024 maxsus son. 131-b
4. A.N.To‘rayev “Xo‘jalik yurituvchi subyektlarda ichki auditni tashkil etish va uning uslubiyotini takomillashtirish” iqtisodiyot fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati Toshkent – 2019 5-b
5. Sh.A.Rajabov “Tijorat banklarida ichki audit xizmati va uni takomillashtirish” magistrlik dissertatsiyasi Toshkent – 2019 5-b
6. Axmadjonov K.B. Iqtisodiyotni modernizatsiya qilish sharoitida ichki audit metodologiyasini takomillashtirish. i.f.d. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis. avtoref. – T.: 2016. – 76 b